

Het probleem der neutrale categorie in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek

door P. BRANDSMA

Inleiding

De aanleiding voor dit artikel werd gevormd door de constatering dat in veel publicaties van sociaal-wetenschappelijk onderzoek de neutrale antwoordcategorie ('weet niet', 'geen mening', 'onbeslist') dikwijls in de tabellen voorkomt, maar bij de interpretatie nauwelijks wordt betrokken, terwijl voor de interpretatie van antwoorden op vragen in het sociaal-wetenschappelijk en opinie-onderzoek het gewenst is inzicht te krijgen in de factoren welke de mensen er toe brengen vragen met 'weet niet' te beantwoorden.

De analyse van de restcategorie beperkt zich meestal tot:

— de verschijningsvormen van deze restcategorie, zoals weigeringen, de niet-geïnformeerden, de onzekeren, de ten onrechte niet ingevulde antwoorden, etc. Deze verschijningsvormen leveren tezamen het percentage 'weet niet' in de tabellen;

— de soort en omvang van de restcategorie: door middel van een structuur-analyse probeert men er achter te komen welke demografische, sociale en economische kenmerken de restcategorie bezit.

Dergelijke analyses zijn ongetwijfeld nuttig, maar verdiepen het inzicht in de restcategorie nauwelijks. Dat geldt ook voor de constatering dat er onderzoektechnische factoren zijn, die de grootte van de restcategorie beïnvloeden.¹

Iris Leverkus-Brüning tracht de neutrale categorie te interpreteren in termen van psychologische verschillen tussen mensen die wel en mensen die niet hun mening durven te geven. De moeilijkheid is evenwel dat stellingen als: 'Unter den hagerreservierten, den extravertierten Befragten und denen mit geringer Vitalität sowie geringer Selbstdisziplin waren mehr Meinungslose als unter den übrigen'² nauwelijks empirisch verifieerbaar zijn.

De beschouwing van Johan Galtung³ over de neutrale categorie geeft naar onze mening niet alleen een beter uitgangspunt, maar verschaft tevens een basis voor het ontwikkelen van een onderzoeksmethode waardoor het inzicht in de neutrale categorie kan worden vergroot.

Door de N.V. v/h Nederlandse Stichting voor Statistiek werden wij in de gelegenheid gesteld deze methode op bruikbaarheid te toetsen. In dit artikel brengen wij verslag uit van onze bevindingen.

¹ J. Stevens Stock and Joseph R. Hockstim, 'A Method of Measuring Interviewer Variability', *Public Opinion Quarterly*, 15 (nummer 1951).

² Iris Leverkus-Brüning, *Die Meinungslosen* (Berlijn, 1966), p. 97.

³ Johan Galtung, *Theory and Methods of Social Research* (London, 1967), p. 98 ff.

Galtung's schema omtrent de neutrale categorie

Galtung veronderstelt dat de categorie 'weet niet' meer dan één dimensie heeft, nl.:

- a de mate van kennis van objecten, stimuli;
- b de evaluatie van deze objecten (of de kennis daarvan), waarbij het object langs een schaal wordt geplaatst (positief, neutraal, negatief);
- c enquête-moeilijkheden (vraag niet gesteld; antwoord niet genoteerd).

Wij beperken ons in dit artikel tot de kennis- en evaluatiedimensie, daar wij van mening zijn dat de personen waarover als gevolg van enquête-moeilijkheden met betrekking tot een object geen informatie bekend is, niet thuis horen in de categorie 'weet niet', maar in een andere categorie, bijv.: 'geen antwoord'. Bij de analyse van de antwoorden doen zich de volgende mogelijkheden voor:

- 1 de ondervraagde personen met grote kennis:
 - a die negatief evalueren (A)
 - b die neutraal evalueren (E)
 - c die positief evalueren (C)
- 2 de ondervraagde personen met geringe kennis:
 - a die negatief evalueren (D)
 - b de neutraal evalueren (E)
 - c die positief evalueren (F)
 - d die niet evalueren (G)

Tenslotte nog dit: als men een vraag stelt in een interview wordt de ondervraagde persoon verondersteld een antwoord te geven. Voordat dit antwoord gegeven kan worden, moet echter aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

- 1 de respondent moet de vraag begrijpen,
- 2 de respondent moet de mogelijke antwoorden begrijpen,
- 3 de respondent moet zich tot een positief of negatief antwoord aangetrokken voelen.

Figuur 1, de antwoordcategorieën

		evaluatie			
		negatief	neutraal	positief	geen
<i>kennis</i>	groot (cognitieve evaluatie)	A	B	C	
	gering (evaluatie zonder meer)	D	E	F	G

Als de laatste voorwaarde niet is vervuld betekent dit dat de respondent niet kan antwoorden in termen van goed of fout, waar of onwaar omdat hij het gewoon niet op deze manier voelt. De respondent kan dan reageren met: 'ik weet niet wat te zeggen', hetgeen oplevert 'weet niet'. Dit is in feite het 'evaluatieve weet niet', te ondervangen met speciale antwoordcategorieën zoals hangt er van af, zowel . . . als, noch goed noch fout, etc.

De antwoordmogelijkheden zijn tenslotte nog eens in figuur 1 weergegeven.

De bruikbaarheid van Galtung's schema

Het voorgaande samenvattend kan men een drietal categorieën 'weet niet' onderscheiden, nl.

- weet niet: men kan geen keuze maken, zowel het een als het ander speelt een rol (cognitieve evaluatie) (B)
- weet niet: men kan geen keuze maken, omdat men te weinig informatie bezit (evaluatie zonder meer) (E)
- weet niet: wenst geen oordeel uit te spreken (geen evaluatie) (G)

Ten einde de bruikbaarheid van deze indeling te testen, hebben wij een aantal vragen gesteld over de bekendheid met drugs en de houding tegenover de gebruikers van drugs. Het onderzoek maakte deel uit van de NSS Omnibus Service, een wekelijkse enquête bij representatieve steekproeven van telkens ca. 600 huishoudens (inclusief alleenstaanden), waarbij in één vraaggesprek over uiteenlopende onderwerpen wordt geëntquêteerd. De vraaggesprekken zijn mondeling gevoerd.

De vragen over drugs zijn tweemaal in de Omnibus opgenomen, zodat de steekproefgrootte voor dit onderzoek 1156 personen bedroeg. Bij het onderzoek hebben wij twee methoden gebruikt.

(1) Bij de eerste methode gingen we er van uit dat de categorie 'weet niet' meerdere dimensies bevatte. We hebben deze dimensies als antwoordmogelijkheden geprecodeerd op het vragenformulier laten opnemen met de uitdrukkelijke instructie deze antwoordmogelijkheden niet te noemen.

De procedure verliep als volgt: indien de ondervraagde persoon het antwoord 'weet niet' gaf, werd 'doorgevraagd' (probing) waarom hij of zij geen antwoord wist te geven. Tabel 1 vat de resultaten van deze methode samen.

(2) Bij de tweede methode hebben wij in hetzelfde interview de vragen gesteld zonder daarbij de dimensies van te voren in geprecodeerde antwoordcategorieën vast te leggen. Met andere woorden er is 'doorgevraagd' zonder van te voren een indeling vast te leggen. Wij gebruikten deze methode om te weten te komen of de door Galtung genoemde dimensies ook op deze wijze naar voren kwamen. Uit de resultaten in tabel 2 blijkt dat deze wijze van werken minder vruchtbaar is. De categorie ongespecificeerde 'weet niet' blijkt veel groter.

Tabel 1, de dimensies in de categorie 'weet niet' bij precodering van deze dimensies

vraag: waarom zou men zulke middelen (drugs) gebruiken, denkt u?
welke redenen zou men daarvoor kunnen hebben?

weet niet 37%

nooit over nagedacht (E)	13%
nooit over nagedacht (E)	13%
beschik over te weinig informatie (G)	11%

vraag: bij welke soort mensen denkt u dat het gebruik van drugs het meest voorkomt?

weet niet 34%

is niet beperkt tot één bepaalde soort mensen	15%
nooit over nagedacht	11%
beschik over te weinig informatie over dit probleem	8%

vraag: sommige mensen zeggen dat het gebruik van drugs blijvende gevolgen heeft voor degene die ze gebruikt; andere mensen zijn het daar niet mee eens en zeggen, dat de eventuele gevolgen sterk worden overdreven; wat is uw mening hierover?

de ondervraagde persoon heeft geen mening (36%) omdat:

— de vraag als zodanig niet te beantwoorden valt; het hangt geheel van het gebruikte middel af	14%
— er nog weinig bekend is over deze middelen en de gevolgen van het gebruik	10%
— hij/zij er nog nooit over heeft nagedacht	6%
— hij/zij niet weet wat drugs zijn, niet goed begrijpt over welke middelen het eigenlijk gaat	6%

Tabel 2, de dimensies in de categorie 'weet niet' zonder precodering van deze dimensies

vraag: op deze kaart staat een aantal uitspraken; wilt u mij voor elke uitspraak zeggen of u het er wel of niet mee eens bent? Het kan ook zijn, dat u over bepaalde uitspraken geen mening kunt geven; in die gevallen zou ik graag willen weten waarom u geen mening kunt geven.

A iemand die veel sigaretten rookt, zal hiervan meer nadelige gevolgen hebben dan iemand die veel alcohol drinkt

geen mening 16%

beide even schadelijk	6%
afhankelijk van de gebruikte hoeveelheid	2%
weet niet	8%

B iemand die af en toe marihuana gebruikt zal hiervan meer nadelige gevolgen ondervinden, dan iemand die veel sigaretten rookt

geen mening 19%

kent marihuana niet	6%
weet niet	13%

- C *iemand die marihuana gebruikt is gevaarlijker voor de samenleving dan iemand die veel alcohol drinkt*
 geen mening 27%
beide gevaarlijk	5%
kent marihuana niet	6%
weet niet	16%
- D *er is een groot verschil tussen de verschillende middelen. Sommige middelen zijn veel schadelijker dan andere*
 geen mening 21%
kent de middelen niet	16%
weet niet	5%
- E *het gebruik van drugs leidt vaak tot misdadig gedrag*
 geen mening 21%
kent de middelen niet	16%
weet niet	5%
-

Conclusie

In dit artikel hebben wij getracht een methode te vinden, waardoor Galtung's indeling van de neutrale categorie in de praktijk van het onderzoek te gebruiken zou zijn.

Wij hebben twee methoden gebruikt, nl. een methode waarbij een indeling in drieën van de categorie 'weet niet' als geprecodeerde antwoordmogelijkheden zijn gebruikt (zonder dat de ondervraagde deze antwoordmogelijkheden overigens kenden) en een methode waarbij van te voren niet werd uitgegaan van een bestaande indeling van de antwoordcategorie 'weet niet'.

De methode mét pre-codering verdient de voorkeur omdat hiermee meer relevante informatie wordt verkregen en de verwerking eenvoudiger is.